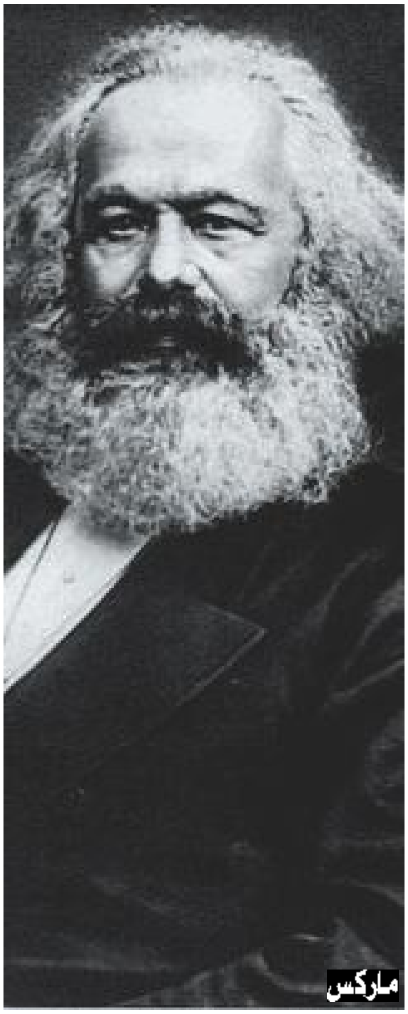
مارکس

ئەنگلس

هیگڵ

ئاشنابوون بەمارکس

پیتەرسینگلێر
لەفارسییەوە : شۆڕش محەمەدی

بەشی دووەم

هیگڵیەکی لاو

هێشتا ساڵێك بەسەر هاتنی مارکس بۆ بێرلین بەمەبەستی خوێندن تێپەڕنەبوو بوو، کەلەنامەیەکدا بۆ باوکی نووسیبوو"هەرچی زیاتر خۆی لەگەڵ فەلسەفەی باو نزیکدەکاتەوە".

فەلسەفەی باو فەلسەفەی ویلهێلم فرێدریش هێگل بوو، هیگڵ لەساڵی (١٨١٨)وە تا ساڵی (١٨٣١) کەکۆتایی تەمەنی بوو لەزانکۆی بێرلین وانەی دەوتەوە، فریدرێك ئەنگلس چەند ساڵ دواتر کاریگەری‌و کارتێکردنی (هێگل)ی لەو ساڵانەدا، کەئەو مارکس هزرو بیری خۆیان دادەرشت، بەو رستانە دەربڕی .

جوارجێوەی دەزگای هێگلی لەسەرجەم ئەو دەزگایانەی پێشوتر بەرزتربوون، خەزێنەی ئەو ئەندێشانەی کەلەم بارەیەدا لەئارادان، تەنانەت ئەمرۆکەش سەرسورهێنەرن. هێنانە پێش چاوی ئەوە زۆر دژوارنیە کەدەزگای هێگلی لەکەش‌وهەوای ئاوێتە بەفەلسەفەی ئالماندا، چ کاریگەریەکی

گەورەی بووە، دەزگای هێگلی دەیان ساڵ پێشڕەوی سەرکەوتوانەی خۆی درێژەپێدا، پێشڕەوی دەزگای هێگلی، هیچ کات بەمردنی هێگل کۆتایی پێنەهات، بەپێچەوانەوە "بەرەو هێگل چوون" لەنێوان ساڵەکانی (١٨٣٠ تا١٨٤٠) دەسەڵاتی ڕەهای بۆ خۆی دەستەبەرکردبوو، تارادەیەك کاریگەری لەسەر نەیارەکانیشی دانابوو.

کاریگەری پەیوەندیەکی نەپساوەی کەمارکس لەساڵی (١٨٣٧)دا لەگەڵ ئەو فەلسەفەیە پێکیهێنا، تاکۆتایی تەمەنی لەمێشکیدا مابووەوە، مارکس لەساڵی (١٨٤٤)دا کاتێك سەبارەت بەهێگل نووسی:(دیاردە ناسی"ڕوح"ی بە"مەڵبەندی ڕاستەقینەو تەلەسمی دەروازەی فەلسەفەی هێگل (Epm٩٨) ناویلێنرا، هەر بۆیە ناچارین کە لێتێکەیشتنی مارکس لەو کتێبە گەورەو دژوارەوە دەستپێبکەین.

هاوپەرای ئالمانی "زەین" هەندێجار بە"ڕۆح" وەردەگێڕن، هێگل ئەو وشەیە بۆ ئاماژەکردن بەلایەنی مەعنەوی جیهان بەکاردەهێنێ، کەلەنوسراوەکانیدا بەشێوەی جۆرێك لەڕۆحی گشتی، یان جیهانی بەکارهاتووە ڕۆحی من، ڕۆحی ئێوەو ڕۆحی هەر گیانلەبەرێکی خاوەن هەست، بەشێکی بەرتەسكو بچکۆلە لەڕۆحی جیهانیە، سەبارەت بەئەوەی کەمەبەستی هێگل لەڕۆحی جیهانی خودایە، یان ئەوەی کەهێگلیش هەروەك یەکێتی بوونەکان، خودای لەگەڵ جیهان بەگشتی وەك یەك زانیوە، موناقشەی زۆر کراوە، ناتوانین وەڵامێکی لێبڕاوانە بەو پرسیارەبدەینەوە، بەڵام باشتروایە کەڕۆحی جیهانی بخەینە ناو کەوانەیەکەوە، تا لەگەڵ زەمینە بچوکەکانی خۆمان بەهەڵە وەرنەگیرێ.

دیاردەناسی ڕۆح، مەسیری گەشەو پەروەردەبوونی "ڕۆح" لەپێکهاتنی سەرەتاییەوە لەچوارچێوەی ڕۆحی تاکەکاندا، کەهۆشیارە، بەڵام خۆ ئاگاو ئازادنییە، تا ڕۆح بەشێوەی کۆیەکی بێ هاوتای ئازادو بەتەواوی خۆئاگا دەپێوێ.

ئەو پرۆسەیە بەتەنیا مێژوویی، یان بەتەنیا عەقڵانی نییە، بەڵکو پێکهاتەیەکی غەریبە لەهەردووکیان، دەتوانین کەهێگل دەیەوێ ئەوە دەربخات، کەمێژوو بەرەوپێشچوونی گیانە لەرێرەوێکی عەقڵانی زەروروداو زەین بۆ گەیشتن بەئامانجی کۆتایی دەبێ ئەو ڕێرەوە بپێوێت.

ڕێرەوی گەشەو پەروەدەبوونی زەین دیالێکتیکیە، وشەی دیالێکتیك ناوی مارکسمان بیردەخاتەوە، لەبەرئەوەی کەفەلسەفەی مارکس بە "ماتریالیزمی دیالێکتیك" ناسراوە، خاڵی جەوهەری دیالێکتیکی ئەندیشەی مارکس لەهێگل وەرگیراوە، هەر بۆیە دەبێ بزانین "دیالێکتیك" چییە؟

لەوانەیەکە بەناوبانگترین بەشی دیاردەناسی لەوە دابێت کەباس لەپەیوەندی نێوان خوداو عەبد دەکات، ئەو بەشە بەروونی مەبەستی هێگل لەدیالێکتیك پیشاندەدات، لەهەمانکاتدا بیرۆکەیەك لەو بەشەدا گەڵاڵەکراوە، کەلەبۆچوونی مارکسدا سەبارەت بەپەیوەندی نێوان سەرمایەدارو کرێکار هەستپێدەکرێ، مرۆڤی سەربەخۆ لەبەرچاوبگرن، کەلەبابەت سەربەخۆیی خۆیان هۆشیاریان هەیە، بەڵام سەبارەت بەخووخدەی هاوبەشیان، وەك چەند لایەنێك لەڕۆحی جیهانی هیچ نازانن.

هەر کامیان ئەوی تریان بەرکابەری خۆیان دەزانن، هەرکامیان کەسی بەرامبەری بەرێگر دەزانێ بۆ زاڵبوونی خۆی بەسەر شتەکانی دیکەدا، شەرێك دەستپێدەکات،یەکیان ئەویتریان شکستدەدات، ئەو دەکات بەعەبدی خۆی، بەڵام بابەتی "خواو عەبد"یش سەقامگیر نییە، ئەگەر چی لەیەکەم نیگادا وایپێدەچێت خواوەند هەموو شتێکەو عەبدیش هیچ نییە، بەڵام عەبدەکە کاردەکاتو کاری ئەوە کەجیهانی سروشتی دەگۆڕێت، عەبد بەبەجێهشتنی شوێن پێی خووخدەو زانیاری خۆی لەسەر سروشت، رازی دەبێتو خۆئاگای خۆی پەروەردەدەکات، بەڵام خواوەند موحتاجی عەبدەکەی دەبێت، هەربۆیە دەرئەنجامەکەی بریتی دەبێت لەئازادی عەبدو زاڵبوون بەسەر دەعمی سەرەتایی نێوان بوونەوەری سەربەخۆ.

خواوەندو عەبد تەنیا بەشێکی کەم لەکتێبی دیاردەناسی پێکدەهێنن، کتێبەکە بەگشتی پرۆسەی گەشەو پەروەردەبوونی "ڕۆح: هەر بەو شێوەیەی کەجیاوازیو نەیارەکان لەسەر ڕێگەی خۆی لادەبات، تاوتۆی دەکات"ڕۆح" لەبنەرەتدا شتێکی جیهانییە، بەڵام لەشێوازی بەرتەسکی خۆیدا، واتە ڕۆحی کەسێکی تایبەت، ئاگاداری خووخدەی جیهانی بەبەشێك لە"ڕۆح"ێکی جیهانی ئەژمار ناکەن، هێگل بۆ ڕونکردنەوەی ئەو لۆخە وتی کە"ڕۆح" لەخۆی بێگانە بووە، یانی ئەوەی کەمرۆڤەکان (کەرەنگدانەوەی "ڕۆح"ن) باقی مرۆڤەکان کە(ئەوانیش ڕەنگدانەوەی "ڕۆح"ن) بەشێوەی شتێکی بێگانە، بەرهەستکارو دوور لەخۆیان هەڵدەسەنگێنن، لەحاڵێکدا کەئەوان هەموویان بەشێکن هەر لەو کۆی مەزنە.

"ڕۆح" لەلۆخی لەخۆ بێگانەییدا ناتوانێ ئازادبێت، لەبەرئەوەی کە"ڕۆح" لەوەها بارولۆخێکدا لەرێگای تەکمیلکردنی پرۆسەی گەشەو پەروەردەبوونیدا لەگەڵ دژایەتی و کەندو کۆسپی زۆر بەرەو ڕوودەبێتەوە، "ڕۆح" لەراستیدا بێکۆتاییو زاڵە بەسەر هەموو شتەکاندا، کەوابوو دژایەتیو کۆسپەکان تەنیا شتێکی ڕواڵەتیو نادیارن، ئەو ڕواڵەتانە لێرەوە، سەرچاوە دەگرن کە"ڕۆح" ئاگای لەراستەقینەبوونی خۆی نییەو ئەوەی کەلە ڕاستیدا بەشێك لەخۆیەتی، بەبێگانەو بەرهەڵستکار ناوزەد دەکات. ئەو هێزە بەڕواڵەت بێگانانە، ئازادی "ڕۆح" بەرتەسکدەکەنەوە لەبەرئەوەی کەئەگەر "ڕۆح" ئاگاداریبوونی هێزە بێکۆتاییەکەی خۆی نەبێت، ناتوانێ بۆ ڕێکخستنی جیهانی بەپێی پلانەکانی، کەڵك لەو هێزانە وەربگرێت.

لەفەلسەفەی هێگلدا بەرەوپێشچوونی پرۆسەی تەکامولی دیالێکتیکی، بەردەوام پێشڕەویە بەرەو ئازادی، هێگل

هیگڵ

نووسی:(مێژووی جیهان شتێك نییە، جگە لەپێشکەوتنی هۆشیاری بەسەر ئازادیدا) هەربۆیە دیاردەناسی حەماسەتێکی فەلسەفی گەورەیە کەبەدواداچوونی مێژووی "رۆح" دەکات، لەیەکەمین بزوتنەوەکانیدا لەجیهانێکی دڵرەقدا تا ئەو کاتەی بەوە دەگات کەسالاری جیهانەو لەئەنجامدا بەخۆناسین‌و ئـازادی دەگـات، فەلسەفەی هێگل زامنـی ئاکامێکی سەیرە کەتەریق بوونەوەی هەر نووسەرێکی بێ فیزتری لێدەکەوێتەوە، ئەگەر مێژوو بەگشتی چیرۆکی تێکۆشانی "رۆح"ە بۆ گەیشتن بەزانیاری سەبارەت بەخوودخەدی خۆی، کەوابوو لەراستیدا ئەو ئامانجە بەکامڵبوونی دیاردەناسی بەدیهاتووە، کاتێك رۆح لەجلی هێگلدا خوودخەدی خۆی بناسێت، دوایین قۆناغی مێژوو هاتۆتە ئاراوە، ئیدعایەکی بەمجۆرە لەروانگەی ئێمەوە لەگاڵتەجارێك زیاتر نییە، ماوەیەکی زۆرە کەپێکهاتەی بۆچوونی هێگل لەمێژوو وفەلسەفە بـرەوی خۆی لەدەستداوە، بـەڵام فەلسەفەی هێگل لەسەردەمی لاویەتی مارکسدا زۆر بەهەند وەردەگیرا سەرەڕای ئەوە، تەنانەت ئەگەر مانای "رۆح"ی جیهانی وەك راستیەکی حاشا هەڵنەگری هەموو ئەشیاکان قەبوڵ نەکەین، ئێستاش بەشێکی زۆر لەدیاردەناسی مانای هەیە بۆمان، دەتوانین "رۆح"ی جیهانی پەوشەیەکی هاوبەش بۆ "زەینی" سەرجەم مرۆڤەکان لەقەڵەمبدەین، ئەو کات دەتوانین دیاردەناسی بەرێگەیەك بۆ گەیشتنی مرۆڤ بەئازادی بزانین، لەو هەلومەرجەدا حەماسەتی "رۆح" دەبێ بەحەماسەتی "رۆح"ی مرۆڤ، ئەوە رێك هەر ئەو کارەیەکە (١٠) ساڵ پاش کۆچی دوایی هێگل، گروپێك لەفەیلەسوفەکان کەبەهێگڵیە لاوەکـان دەناسران، هەولیاندا ئەنجامبدەن، لێکدانەوەی سوننەتی سەبارەت بەهێگل ئەوەبوو، کەلەبەرئەوەی کە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی رەنگدانەوەی "رۆحـە" لەجیهاندا هەر شتێك هەر ئەو جۆرەی کەهەیە دروسـتو عەقڵانیە، بۆ پەسەندکردنی ئەو روانگەیە، دەتوانین ئاماژە بەچەند رەستەیەك لەبەرهەمەکانی هێگل بکەین.

هەندێجار وایێدەچێت هێگل دەوڵەتی پرۆس بەهێمای باڵای "رۆح" نـاوزەد دەکـات، موچەی هێگل وەك مامۆستایەکی فەلسەفە لەبێرلین لەلایەن دەوڵـەتـی پـرۆسـەوە دەدرا، کەوابوو جێی سەرسورمان نییە کەهێگڵیە لاوەکان، بەتایبەت توندرەوەکانیان بەو ئەنجامە گەیشتن کەهێگل لەو رستانەدا خیانەتی بەفەلسەفەی خۆیکردوە، مارکسیش هەر لەسەر ئەو بڕوایە بوو لەماستەرنامەکەیدا نووسی:(ئەگەر فەیلەسوفێك بەراستی سازشی کردبێت، لایەنگران‌و پەیرەوانی ئەرکی سەرشانیانە کەکەلك لەناوەرۆکی بیرۆکەی ئەو وەربگرن‌و لەژێر تیشکی ئەودا لێدوانە نزمەکانی پێ رۆشن بکەنەوە D13).

لەروانگەی هێگلیە لاوەکانەوە"لێدوانە نزمەکان"ی فەلسەفەی هێگل بریتی بوون لەملکەچکردن بۆ باروئۆخی لەئارادابووی سیاسەت، دین‌و کۆمەڵگا لەپرۆس سـەرەتـای سـەدەی نۆزدەهەمدا"ناوەرۆکیش" بریتی بوو لەلێکدانەوەی هێگل لەزاڵبوونی "رۆح" بەسەر لەخۆ بێگانەبووندا، کەهێگلیە لاوەکان ئەویان بەلێکدانەوەیەك دەزانی، کەخۆ ئاگای مرۆڤ خۆی لەدەست ئەو شك‌و دوودڵیانەی کەدەبنە رێگر لەسەر رێگای گەیشتن بەخۆناسین‌و ئازادی رزگاردەکات.

مارکس کاتێك کەخوێندکار بوو لەبێرلین‌و چەند ساڵ دواتریش هاورێی برۆنۆ باوێر بوو ، باوێر مامۆستای ئیلاهیات‌و یەکێك لەناودارترین هێگلیە لاوەکان بوو، مارکس لەژێر کاریگەری باوێردا دینی سوننەتی بەگرنگترین وەهمێك ناوبرد کەکۆسپە لەسەر رێگای خۆناسینی مرۆڤ، فەلسەفە گرنگترین چەك بوو بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو شك‌و دودڵیانە، مارکس لەسەرەتای

ئەنگلس

ماستەرنامەکەیدا نووسی:(فەلسەفە لەقاو دەدات، هاواری پڕۆمتە-لەیەك رستەدا، بێزارم لەهەموو خواوەندەکان، ئایین فەلسەفەیە، دروشمی فەلسەفەیە لەدژی تەواوی خواوەندە زەمینیو ئاسمانیەکان، کە خۆئاگای مرۆڤ بەبەرزترین پلەو ئاست نازانن، پلەو پایەیەکی بەرزتر لەوەمان نییە(D12.13

بائێرو مارکس، هەروەك شێوازی هێگلیە لاوەکان، کەلکیان لەرەخنەی هێگل لە دین وەرگرت، تا وەکو بەئاکامێکی بنچینەیی تر بگەن، هێگل لەدیاردەناسیدا مەسیحیەت لەیەکێك لەقۆناغەکانی گەشەی خۆیدا، بەشێوازێك لەبێگانە بوون دەزانێ، چون لەحالێکدا کەخواوەند لەئاسمانەکان حوکمڕانیدەکرد، مرۆڤەکان دانیشتووی (خەم خانەی) بێ قابلو تارادەیەك بێ بایەخی ئەو جیهانەن، خووخدەی مرۆڤ بۆ تە (٣) کەرت، خووخدەی زاتی کەنامرێو ئاسمانییە، خووخدەی غەیری زاتی کەدەمرێو دونیاییە، هەر بۆیە مرۆڤەکان نیشتمانو مەنزڵگەی خووخدەی زاتی خۆیان لەجیهانێکی دیکەدا دەدۆزنەوە مرۆڤ لەبوونی مردنو جیهانێك کەلەڕاستیدا ژیانی تێدا بەسەر دەبات، بێگانە دەبێت.

هێگل ئەوەی تەنیا بە قۆناغێکی کاتی لەبێگانە بوونی "رۆح" دەزانیو بەهیچ ئاکامێکی بەکردەوە لەو باسە نەگەیشت، بائێر لێکدانەوەیەکی بەربلاوتری بەدەستەوەداو ئەوەی بەهێمای لەخۆ بێگانە بوونی جۆری مرۆڤ ناولێبرد، بائێر لەسەر ئەو باوەڕە بوو کەمرۆڤەکان خۆیان خولقێنەری خودایەك بوون، کەبەڕواڵەت بوونێکی سەربەخۆی هەبوو، هەر بەو بۆنەوە بوو کەمرۆڤەکان نەیاندەتوانی خۆیان بە"بەرزترین ئیلاهە" بزانن ئەو ئاکامە فەلسەفیە ئاماژەی بەئەرکێکی عەمەلی دەکرد، رەخنەگرتن لەدینو تێگەیاندنی ئەو خاڵە بەمرۆڤ ، کەخودا دەستکردی ئەوانەو لەو رێگەیەوە کۆتاییهێنان بەبێ دەسەڵاتی مرۆڤ لەچاو خوداو پەیڕەویکردنی مرۆڤ لەئەو وکۆتاییهێنان بەبێگانە بوونی مرۆڤ لەخووخدەی راستەقینەی خۆی.

هەربۆیە لەروانگەی هێگلیە لاوەکانەوە، فەلسەفەی هێگل هەم کەموکورتی هەبوو، هەم جێگای تێرامانو رەمزاوی بوو، ئەگەر ئەو فەلسەفەیەمان بەجێگای جیهانی پڕ رەمزو رازی "رۆح" بەزمانی جیهانێکی راستەقینە سەرلەنوێ دەنوسیەوە، مانای دەبوو، کەوابوو ئەوان "رۆح" یان بە"خۆئاگایی مرۆڤ" ناوزەدە دەکردو ئامانجی مێژوو بوو بەئازادی مرۆڤەکان، بەڵام ئەو ئامانجە بەدینەدەهات مەگەر ئەوەی کەبوەهبوونی دین لەناو چووبایە.

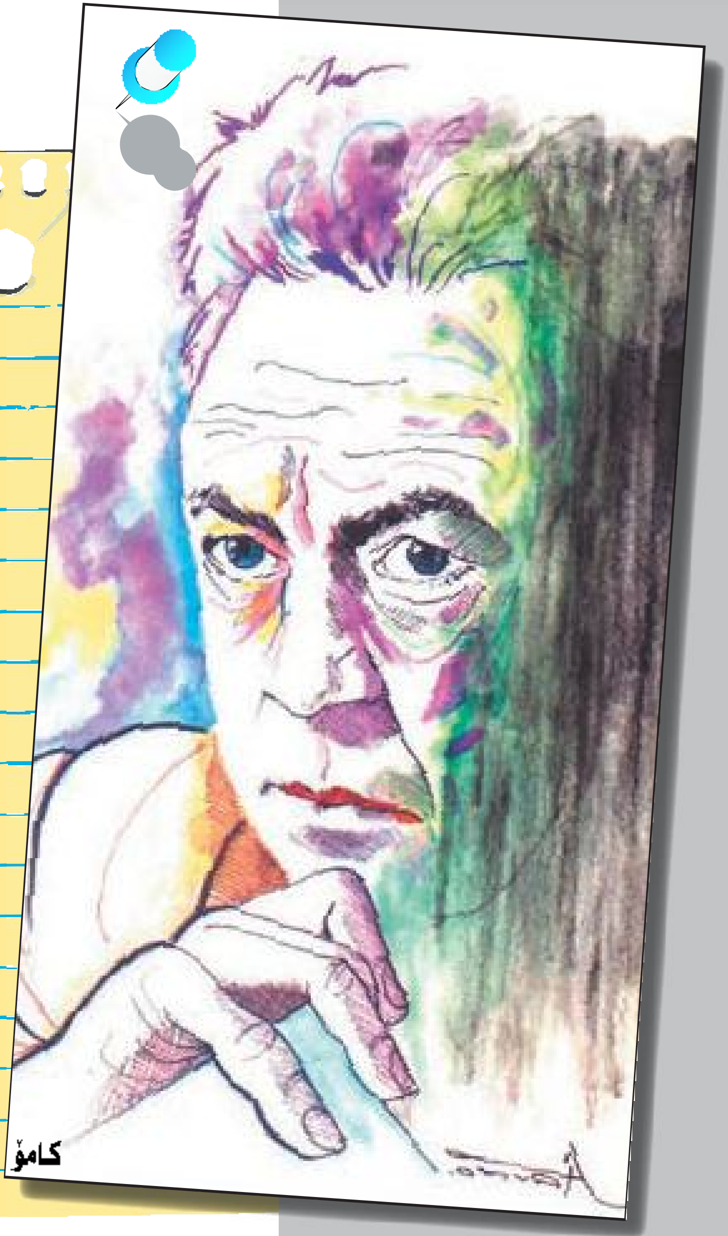

فایلێکی تایبەت لەسەر

کامۆ

ئەلبێر